
E-Slomšek: edicijska vprašanja ob elektronski izdaji *Treh pridig o jeziku* A. M. Slomška

MATIJA OGRIN, Ljubljana

Razprava osvetljuje tekstnokritična (ekdotična) vodila, po katerih je bila zasnovana elektronska izdaja *Treh pridig o jeziku* A. M. Slomška. Posebna pozornost je namenjena vprašanju, kako je e-izdaja izpostavila literarnozvrstne in jezikovnohistorične razsežnosti besedila raznim raziskovalnim pristopom.

SLOMŠKOVE TRI PRIDIGE O JEZIKU so bile prva elektronska znanstvenokritična izdaja, nastala v okviru projekta,¹ s katerim se je na Slovenskem začela oblikovati metodologija znanstvenih izdaj, oprtih na sodobne informacijske tehnologije. Ta izdaja – delovno smo jo poimenovali e-Slomšek – predstavlja prvo delno uresničitev glavnih ciljev celotnega projekta. Prvič, premisliti vodila tradicionalne tekstne kritike oz. ekdotike, jih prenesti na izdaje v elektronskem mediju in v njem ta pravila ponovno artikulirati – tako glede na široke možnosti tega medija kakor glede na zahteve, ki jih postavlja specifično gradivo slovenskega slovstva v svoji zgodovinski in literarnozvrstni raznolikosti. Drugič: opreti izdelavo e-izdaj na odprte mednarodne standarde elektronskega označevanja, ki zagotavljajo ne le raznovrstno uporabnost označenih besedil, ampak tudi njihovo neodvisnost od tehnoloških sprememb, trajnost ter izmenljivost.² In naposled, z elektronskimi izdajami, ki v mar-

¹ Projekt *Znanstvenokritične izdaje v elektronskem mediju* se je na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU začel julija 2001 in trajal do junija 2004; pozneje se je delo za znanstvene e-izdaje nadaljevalo s projektom *Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva* (<http://nl.ijs.si/e-zrc/>).

² Gre v prvi vrsti za jezik XML in oznake konzorcija TEI – Text Encoding Initiative (www.tei-c.org). O pomenu in vlogi obeh standardov v sodobni prezentaciji ter analizi besedil glej prispevka L. Burnarda in T. Erjavca v tej knjigi.

sičem ekonomsko pocenijo, vsebinsko pa obogatijo znanstvene edicije, smo želeli v novih okoliščinah nadaljevati intenziven stik s slovstvenim izročilom v sklenjeni verigi iskanja zanimivega gradiva, njegovega raziskovanja ter izdajanja.

Vir. Ekdotični postopki. Sprememba pogleda

Tri pridige, objavljene v izdaji e-Slomšek, so nastale v različnih, vendar zgodnejših obdobjih Slomškovega dušnopastirskega dela. Med sabo niso povezane vzročno ali s kakšnim zunanjim namenom, pač pa jih povezuje, da predstavljajo tri gledišča, tri avtorjeve perspektive na kompleks jezika in jezikovnega občevanja.

Prva pridiga je nastala v letu 1825. Slomšek jo je pripravil za priložnost, ko je bil umeščen v svojo prvo duhovniško službo kot kaplan na Bizeljskem. Bila je torej njegov inavguralni nastop v župniji. V nji Slomšek opozarja vernike, naj pozorneje prisluhnejo oznanjevanju krščanskih resnic, naj pogosto in zvesto sprejemajo božjo besedo. *K krščanskemu govorjenju nagovor* torej izpostavlja versko, teološko funkcijo jezikovnega občevanja; jezik je tu upoštevan predvsem kot nosilec krščanskega razodetja in resnice.

Drugo pridigo je Slomšek napisal spomladi 1829. V tem času je bil kaplan v Novi cerkvi pri Vojniku, toda *Godvanje S. Janeza Nepomucena* je verjetno pridigal v cerkvi sv. Florijana v Vojniku, ki ima stranski oltar tega svetnika.³ Pridiga, ki temelji na tradicionalni podobi sv. Janeza Nepomuka kot žrtve spovedne molčečnosti, opozarja na dobre in zle posledice človekovega govorjenja. *Jezik človeški dvojna žila dobrega ino hudega napravila* poudarja zmožnost jezika, da vodi človeka k dobrim ali k zlim dejanjem. Ko Slomšek opozarja na to potencialnost jezikovne komunikacije, ki se nagiba k uresničitvi v določenih dejanjih, postavlja v ospredje moralno razsežnost, etično funkcijo jezika.

Tretjo, najbolj znano pridigo je imel Slomšek na binkošni ponedeljek 1838 v Blatogradu na Koroškem, kakor pričuje prva objava tega besedila leta 1849.⁴ Pri-

³ Več o genezi pridig glej v opombah k elektronski izdaji (<http://nl.ijs.si/e-zrc/slomsek/data/eSlomsek.html>).

⁴ Slovenski biografski leksikon (za njim tudi ES) navaja za to Slomškovo pridigo kar štiri leta zgodnejšo datacijo: 24. maj 1834. Vendar je bil po koledarju v tedanjem Rimskem misalu binkoštni ponedeljek leta 1834 na 19. maj; vir za letnico 1934 doslej ni znan. Točna datacija tega pomembnega retorskega besedila ostaja torej naloga za eno bodočih izdaj e-Slomška.

diga *Dolžnost svoj jezik spoštovati* izrecno opozarja na fundamentalen pomen jezika kot narodne podstati pri Slovencih, in na odločujočo vlogo, ki jo ima materinščina pri prenosu ter posredovanju verskega ter narodnokulturnega izročila Slovencev iz roda v rod. Ker ima materinščina tako pomembno mesto v življenju posameznika kakor tudi vseh Slovencev kot celote, je Slomšek v tej pridigi izrecno poudaril versko-moralno obvezo do spoštovanja in negovanja materinščine. Zdi se, da je ta Slomškova zahteva v naši kulturni zgodovini prvo neposredno opozorilo na etično razmerje, ki dejansko obstaja med Slovenci in slovenščino – razmerje, katerega krnitev je za Slomška resna npravstvena *napáka* (v starem pomenu besede kot: *nakaza*).

Prva in druga pridiga sta ohranjeni v izvirnem rokopisu; pisani sta v bohoričici; govorno členjenje pridig je jasno razvidno. Hrani ju Škofijski arhiv Maribor.⁵ Rokopis tretje, najbolj znane pridige velja za izgubljen, vendar je bil prvič objavljen že l. 1849 v Drobtinich (tako j nato še v Novicah) in ga je avtor lahko redigiral. V tem smislu je objava iz Drobtinic nedvomno povsem pristna, kar zadeva avtorstvo, vendar že predstavlja pravopisni in strukturni poseg v besedilo: bohoričica je zamenjana z gajico, na oblikoslovni ravni je zaznati delni premik k nekaterim novim oblikam; retorična členitev pridige je v večji meri zabrisana.

Jože Faganel, ki je besedila pripravil, je k zasnovi kritične izdaje in k temu ustreznim tekstnokritičnim postopkom pristopil tako, da je upošteval zlasti tele dejavnike. Vsa tri besedila so po svoji naravi literarno- in kulturnozgodovinski vir za 1. polovico 19. stoletja, torej za Prešernov čas. Po drugi strani so ta besedila dokument pravopisno-jezikovnega standarda in besednega zaklada v 1. pol. 19. stoletja v osebni rabi takratnega izobraženca. Zato predstavljajo zanimiv vir tako za literarnozgodovinske raziskave kakor za proučevanje zgodovine slovenskega jezika. Zanimivi aspekti bi se odprli analizi, ki bi pristopila k tem besedilom z gledišča razvoja retorike na Slovenskem. Spet drugi raziskovalni vidiki se tu odpirajo teološkim disciplinam, zlasti pastoralni teologiji in zgodovini homiletike.

Zato je bilo osnovno vodilo pri tekstnokritični obdelavi vseh treh besedil, da mora izdaja tako večstranskega in večplastnega vira omogočiti vse možne načine njegovega preučevanja – v eni sami izdaji. Vsak vidik besedila, ki more postati

⁵ Za podrobnosti o materialni osnovi rokopisov glej uvod J. Faganela Osnovni podatki, opredelitev značaja izbranih besedil in raziskovalni interes (<http://nl.ijs.si/e-zrc/slomsek/data/eSlomsek.html#slu1>). Prim. tudi Franc Kramberger: *Anton Martin Slomšek*. Inventarji 5, Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 1993.

predmet te ali one znanstvene obravnave, mora biti v izdaji dostopen vsaj v eni od prezentiranih oblik besedila.

To izhodišče je zasnoval Jože Faganel in ga uresničil tako, da je ločeval med tremi pojavnimi možnostmi besedila: to so faksimile rokopisa, diplomatični prepis in kritični prepis. Kot poskus tiskane znanstvenokritične izdaje teh besedil je sprva oskrbel izdajo *Treb pridig o jeziku* v knjižni obliki.⁶

Diplomatični prepis je minuciozno izdelan tipografski dvojnik rokopisa z vsemi avtorjevimi nedoslednostmi, napakami, avtorjevimi popravki, vrivki ipd. vred. Njegova funkcija je, da predstavlja izvornik in tako olajša branje težje berljivih mest rokopisa. Diplomatični prepis pušča kratice, nejasna in poškodovana mesta rokopisa nerazrešena in nedopolnjena; v našem primeru sta dve takšni poškodovani mesti v drugi pridigi. Diplomatični prepis ohranja tudi možnost branja prečrtanih delov besedila, s čimer se pokaže avtorjevo izboljševanje in redigiranje, vključuje pa tudi podčrtavanje besedila, ki je bilo verjetno opravljeno po končanem pisanju med učenjem pridige za govorni nastop in predstavlja retorične poudarke.

Kritični prepis je že tekstnokritična interpretacija besedila, ki izvorno besedilo nekoliko modificira na črkopisni in oblikoslovni ravni, vendar se pri tem striktno ravna po ekspliciranih načelih, pridobljenih z indukcijo iz analize samega besedila – upoštevajoč pri tem zvrstnost besedila, čas njegovega nastanka in namembnost znanstvene izdaje. Faganelov kritični prepis *Treb pridig* upošteva tehle osem jasno opredeljenih načel:⁷

1. Rokopisna bohoričica se zamenja z gajico.
2. Zelo konservativno aktualiziranje interpunkcije, upoštevajoč najširše možno tolmačenje zlasti vejice kot prvine za govorno členjenje. Dosledno aktualizirana znamenja za deljenje besed in raba narekovaja pri večvrstičnih citatih.
3. Aktualizacija velike začetnice v smislu širitve rabe z upoštevanjem samoničnosti.

⁶ A. M. Slomšek: *Tri pridige o jeziku*. Diplomatični in kritični prepis pripravil ter uvod in spremno besedo napisal Jože Faganel. Kolacioniranje uradnih prepisov Fanika Krajnc Vrečko in Edvard Vrečko. Mohorjeva družba, Celje 2001. Faganel poudarja, da se je lahko pri pripravi oprl na podobno ločevanje med faksimilom in prepisi (Igor Grdina) v znanstvenokritični izdaji *Brižinskih spomenikov*, SAZU, Ljubljana 1992, 1993.

⁷ Prim. razdelek Tekstnokritična priprava besedila (<http://nl.ijs.si/e-zrc/slomsek/data/eSlomsek.html#slu2>), podrobneje pa v J. Faganel: *Spremna beseda. V: Tri pridige o jeziku*, Mohorjeva družba, Celje 2001, str. 82–86.

4. Dodan [j] za skupini lj, nj.

5. Uveljavitev t. i. novih oblik po načelu produktivnosti (oblike, ki so se ohranile do danes): de > da; sim > sem; vsih > vseh; majhin > majhen; bratam, -ama > bratom, -oma; -iga, -imu, -im > ega, -emu, -em; iše > išče; vekši dela > vekša dela; per, smert > pri, smrt.

6. Ohranitev nekaterih posebnosti, ki govore o srečevanju Štajerca z gorenjskimi oblikami, npr. tvojga.

7. Nekatero posebnosti, npr. pisni *alj* zamenjali z *al'* (z apostrofom) ipd.

8. Okrajšave razrešene oz. dopolnjene.

Kakor se lahko bralec sam prepriča, je, sledeč tem načelom, Faganelov kritični prepis le neznatno posegal v Slomškovo besedilo; lahko bi rekli, da ga je le prilagodil jezikovnim konvencijam kmalu po sredi 19. stoletja – po uveljavitvi novih oblik. Diplomatični prepis je bil kajpada lahko narejen le za prvi dve pridigi, za kateri obstaja rokopis. Pri tretji, katere rokopis je izgubljen, je Faganel vzel za izhodišče prvo objavo v Drobotnicah leta 1849.

Tako pripravljeno besedilo, ki se je za vsako od pridig pokazalo v treh oz. vsaj dveh pojavnih oblikah, je omogočilo vpogled v njihova notranja razmerja, s tem pa v razne možnosti historičnega življenja ter učinkovanja samega besedila. Faganelov kritični prepis namreč odpira ustrezno perspektivo tudi za premislek o nadaljnji aktualizaciji besedila, tj. o njegovi jezikovni posodobitvi oz. knjižnem standardu. S tem je Faganelova tekstnokritična obdelava pripomogla k bistveni razširitvi pogle- da na objavljena besedila, saj zgodovinski izvornik avtografa odpira novim, namenu izdaje ustreznim prepisom in aktualizacijam. Tiskana izdaja *Treh pridig o jeziku* je možnosti te razširitve udejanjila do zadnjih meja, ki jih še dopušča medij tiskane knjige.⁸ In vendar je tej obogatitvi, ki ima v razvoju edicijske tehnike na Slovenskem pomembno mesto, delo za elektronsko izdajo pridalo še nove razsežnosti.

⁸ Pri tem gre upoštevati, da je ta bibliofilska izdaja (op. 6) mogla nastati le ob izjemni priložnosti: v počastitev 150. obletnice ustanovitve Družbe sv. Mohorja. Da bi lahko kritične izdaje, ki bi obsegale faksimile, diplomatični in kritični prepis, v slovenščini redno izhajale tudi sicer, ni iz ekonomskih razlogov niti pomisliti.

Elektronsko označevanje besedila. Izboljšave prepisa in povezave z informacijskimi viri

Leta 2003 je Tomaž Erjavec pripravil računalniško pretvorbo besedil iz tekstovne oblike v zapis XML z oznakami konzorcija TEI.⁹ Pred to pretvorbo je bilo – s tektnokritičnega gledišča – pomembno določiti, kaj v diplomatičnem in kritičnem prepisu želimo označiti z oznakami iz priporočil TEI, se pravi, katere strukture besedila naj bodo označene tako, da bodo strojno manipulabilne, ker želimo z njimi v e-izdaji doseči ta ali oni namen. Izbor elektronskega označevanja je namreč odvisen od temeljnih edicijskih konceptov in ciljev. Pri izboru oznak TEI smo predpostavili ta vodilna načela izdaje e-Slomšek:

1. Faksimile, diplomatični prepis in kritični prepis morajo nastopati samostojno, vendar povezano, tako da je mogoče zlahka vzporejati določeno mesto v enem prepisu z istim mestom v drugem prepisu. Da bi bila ta zahteva izpolnjena, je bilo potrebno celotno besedilo pridig razčleniti na vrstice – kakor so zapisane v rokopisu – in jih oštevilčiti, tako da ima vsaka vrstica svoje nezamenljivo »ime«. Številčenje je bilo najprej strojno, mnoga mesta smo nato v ročni redakciji preštevilčili. Vsako vrstico je bilo treba označiti kot element `<line>` z atributom za številčenje `'n=...'`, kar je bila osnova za izdelavo mehanizma navzkrižnega sklicevanja z identitetnima atributoma `'id'` (s številko matične vrstice) in `'corresp'` (s številko referenčne vrstice). S tem je računalniku zagotovljena informacija, ki mu »pove«, da vsaka stran in vsaka vrstica diplomatičnega prepisa ustrezata določeni strani in določeni vrstici kritičnega prepisa.

```
<line id="sl1d.1" corresp="sl1k.1" n="1" rend="right">1825.
XIII</line>
<line id="sl1d.2" corresp="sl1k.2" n="2" rend="center">Na 16
nedelo po Binkufhtih.</line>
```

Zgornji primer prikazuje označevanje navzkrižnih referenc med prvima vrsticama obeh prepisov prve pridige v diplomatičnem prepisu. S temi kazalci označene

⁹ Priporočila TEI so kompleksen sestav opisnih priporočil in formalnih definicij v XML, ki se kontinuirano razvija. Glej <http://www.tei-c.org/Guidelines2/>. Izšla je tudi tiskana izdaja Lou Burnard, C.M. Sperberg–McQueen (ur.): *Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange*. Oxford, Bergen, Charlottesville, 2002. Glede metode in tehnologije prim. Erjavčev poglavje v tej knjigi. Podrobneje o pripravi izdaje e-Slomšek v *Poročilu o izdelavi in oznakah* (<http://nl.ijs.si/e-zrc/slomsek/doc/slomsek-doc.html>).

vrstice je bilo mogoče nato prikazati vzporedno, kar omogoča striktno ločenost diplomatičnega in kritičnega prepisa in hkrati primerjavo med obema ravnema prezentacije besedila.

2. V diplomatičnem prepisu je potrebno ohraniti izvirne poteze rokopisa kakor avtorjeva prečrtavanja, podčrtavanja, nadpisane vrivke. Za to smo uporabili označevalne elemente `` in `<add>`.

3. V obeh prepisih je bilo potrebno ohraniti izvirne marginalije, z možnostjo, da jih v kritičnem prepisu dopolnimo, dodamo manjkajoče reference ipd. Zapisali smo jih z elementom `<note>`.

4. V kritičnem prepisu smo želeli označiti vse popravke urednika, ki kakor koli presegajo kompetence naštetih osem načel kritičnega prepisa. To velja – ob redkih Slomškovih napakah, kakor so podvojitve besed ipd. – predvsem za popravke in dopolnitve referenc na Sveto pismo.

5. Naslednja načelna dopolnitev, ki naj jo zagotovi elektronska izdaja, je hipertekstna povezava med Slomškovimi bibličnimi referencami in elektronsko zbirko svetopisemskih besedil Biblija.net Svetopisemske družbe Slovenije. V ta namen mora opomba z bibličnim sklicem vsebovati še element za razširjeno referenco `<xref>`, njegov atribut `url` pa mora kot vrednost vsebovati natančno medmrežno mesto zahtevane biblične vrstice na straneh Biblija.net. V primeru, ko je bilo treba Slomškove navedbe svetopisemskih knjig popraviti ali pa dopolniti, je to dokumentirano, na zaslону pa prikazano v oglatih oklepajih.

6. E-izdaja mora obsegati tudi pojasnjevalne opombe in osnovno bibliografijo. Vnašali smo jih z oznakami `<note>`, z oznakami za seznam bibliografskih enot `<listBibl>` in z navzkrižnimi referencami na te enote kot denimo `<ref target="Kovacic">Kovačič I, str. 49</ref>`, ki se sklicuje na bibliografsko enoto:

```
<listBibl>
  <bibl id="Kovacic">KOVAČIČ – Fran Kovačič: Služabnik božji
  Anton Martin Slomšek, knezoškof lavantinski. Družba sv.
  Mohorja, Celje, I. 1934, II. 1935. </bibl>
  <!--več bibliogr. enot ... -->
</listBibl>
```

Ko je bil glavni nabor elementov za označevanje strukture besedila izoblikovan, je delo potekalo v več cikličnih, postopnih izboljšavah k čedalje večji struk-

turiranosti gradiva.¹⁰ Ob tem velja poudariti, da je vse to označevanje strukturnih prvin besedila hkrati impliciralo ponoven intenziven stik z izvirnikom – tokrat z digitalnim faksimilom –, kar je povleklo za sabo novo redakcijo vseh prepisov. Odstranjene so bile nekatere manjše pomanjkljivosti ali netočnosti knjižne izdaje in upoštevano drugačno branje posameznih besed ali delov rokopisa.

Nato je bilo potrebno podati glavne podatke o nastanku in namenu vseh treh pridig, o posameznih stvarnih vprašanjih, starejših izrazih, referencah ipd. Ob pisanju teh genetičnih, stvarnih in tekstnokritičnih opomb je bilo celotno besedilo *Treb pridig o jeziku* ponovno pregledano in vneseni nekateri popravki. Dodajanje opomb v sedanji obliki ne bi bilo možno brez številčenja vrstic, saj se nekatere opombe nanašajo na razpon več vrstic, kar je v opombi določeno z atributoma `target` in `targetEnd`.

Druga pomembna nadgraditev, ki v tiskani izdaji ne bi bila mogoča, je tekstnokritična preverba vseh Slomškovich izrecnih in implicitnih sklicevanj na Sveto pismo ter navezava e-Slomška na zunanji informacijski vir Bilija.net. Slomšek je namreč navajal biblične odlomke največkrat po spominu – v tem pomenu, da je znal številna mesta na pamet v latinski vulgati. Nato je ta mesta prosto navajal in slovenil, jih pri tem svobodno združeval, povezoval, modificiral, a vseeno ohranil nedotaknjeno pomensko jedro. Opombe k tem mestom predstavljajo poskus dognati, ali je Slomšek vselej slovenil sam ali pa je zajemal iz drugih virov in katerih. Pri tej svobodni, pristno osebni rabi Svetega pisma je nekatere reference zapisal (po spominu, in se zato včasih zmotil), drugih ne. V kritičnem prepisu je bilo te pomote potrebno odpraviti, citatom brez referenc pa poiskati ustrezne navedbe.

Tretja, najbolj očitna prednost elektronske izdaje je vzporedni zapis obeh prepisov: za prikaz na ekranu si lahko izberemo vzporedno poravnavo prepisov na ravni vrstice, kar omogočajo vgrajene oznake za navzkrižno sklicevanje. S tem besedilo v kar največji možni meri razpre svoje različne pojavne oblike in različne možnosti svoje zgodovinske posredovanosti: pred bralcem se tako hkrati, v vzporedni poravnavi odprejo digitalni faksimile, diplomatični in kritični prepis, kazalke biblijskih citatov na zunanjo elektronsko zbirko Bilija.net in pojasnjevalne opombe z osnovnimi bibliografskimi referencami – vse to integrirano v hipertekstno povezavo, ki se bralcu prožno in poslušno odpira glede na njegove najrazličnejše možne interese.

¹⁰ Glej poglavje Tomaža Erjavca o produkcijski metodi te in drugih e-izdaj.

Nenazadnje velja opozoriti, da sedanja izdaja e-Slomšek ni nastala naenkrat, v enem linearnem procesu od začetne priprave do »izida«, kakor tiskane knjige, ampak v vrsti cikličnih izboljšav, s katerimi možnosti za analizo teh besedil po vsem videzu še nikakor niso izčrpane.

Humanistično obzorje znanstvenih e-izdaj. Ob konkretnem primeru

Elektronska izdaja ima na področju kompleksnih znanstvenih edicij nekatere prednosti, ki – zelo pogojno rečeno – utegnejo prispevati k razširitvi horizonta humanističnih ved, ali, če je bil to preveč optimističen izraz, vsaj k novi izostritvi nekaterih (že uzrtih) predelov tega horizonta. Zdi se, da lahko kot nove izostritve že znanega obzorja ob konkretni izdaji e-Slomšek opazimo tudi tele reči.

Slomšek je bil brez dvoma tisti pisatelj in govornik, pri katerem je dolga slovenska tradicija verske retorske proze ali pridig kot polliterarne zvrsti dosegla v 19. stoletju enega svojih velikih vrhov. Že samo na majhnem korpusu *Treh pridig o jeziku* pozoren pogled odkrije vrsto podrobnosti, v katerih bi bilo mogoče proučevati Slomškov pristop tako k retoriki kakor, še pred tem, k pisanju retorske proze. Zanimivo bi bilo podrobno pregledati njegove *Vaje cerkvene zgovornosti*, preučiti, iz katere govorniške tradicije rastejo in v luči teh teoretskih izhodišč preučiti njegove pridige. Denimo, njegovih *Osmero ravnil – Kako se predmet za besedo odbere in modro uravna* – in videti, kako njegova retorska proza odraža ali modificira teorijo, ki jo je sam zastavil. Za vse to je potreben stik z rokopisom; ko je ta dostopen v digitalnem faksimilu, je dostop bistveno olajšan. Pri teh in raznoterih podobnih raziskavah bi kvalitetna znanstvena izdaja pomenila ne le veliko olajšavo, ampak že skorajda pot k znanstvenim rezultatom. Podobnega pomena je znanstvena elektronska izdaja lahko tudi za druge manj raziskane avtorje bodisi romantičnega bodisi še razsvetljenskega ali baročnega obdobja.

Naslednje široko področje, ki ga takšna elektronska izdaja omogoča, naj le kratko omenimo: raziskave o zgodovini slovenskega jezika temeljijo na izvornih predlogah besedil, tiskanih ali rokopisnih; razlikovanje med diplomatično in kritično podobo besedila, pospremljeno s faksimilom, nudi jezikoslovcu obilico gradiva, tembolj, če so izdaje nadgrajene z orodji, kakršno je konkordančnik ali leksikon besedja idr.

Elektronske izdaje bi bile nadalje v veliki prednosti pred tiskanimi zlasti pri protestantiki in povsod tam, kjer se literatura stika s prevajanjem ali tudi zgolj z navajanjem Svetega pisma. Že pri *Treb pridigab o jeziku* se ni pokazalo le, kako bogat razpon navedkov iz Svetega pisma je Slomšek uporabil v samo treh besedilih; povezave med temi navedki in zbirkami slovenskih bibličnih besedil Biblija.net so pokazale tudi pestro in niansirano dinamiko slovenjenja, modificiranja in povzemanja bibličnih mest tako iz vulgate kakor iz Japljevega prevoda. Kako koristen cilj in hkrati sredstvo k novim znanstvenim ciljem bi bila šele računalniško dobro strukturirana in označena besedilna zbirka glavnih knjižnih del protestantskega in baročnega obdobja.

Kako naravnost v središče humanističnega raziskovanja – v kateri koli vedi že – utegne voditi raziskovalca povečana evidenca nad gradivom (čeprav je to gradivo samo razmeroma omejeno), evidenca, ki jo omogoča le elektronska izdaja, naj ilustrira tale primer.

Slomšek je prvi dve izmed treh pridig v tej izdaji napisal še v prvem obdobju svojega duhovniškega dela (1825, 1829). Primerjava med njegovimi navedki Svetega pisma in Japljevim prevodom po vsem videzu kaže na to, da je v tem obdobju Slomšek sam prosto slovenil iz vulgate. To v celem velja tudi za omenjeno pridigo iz leta 1829. Toda to pridigo je Slomšek pozneje uporabil še enkrat, namreč leta 1841. Tedaj besedila pridige, kot je videti, ni spreminjal. Pač pa nam strojno podprto primerjanje Slomškovih navedkov s historičnimi slovenskimi prevodi Svetega pisma pokaže neko zanimivost: opazimo, da se drugi motto druge pridige (Ps 14,1–3) ponovi v njenem sklepnem delu, vendar primerjava razkrije, da ne gre za isti prevod tega odlomka iz Ps14. Če postanemo pozorni, opazimo, da je ta motto zapisan z drugačnim pisalom, z enakim kakor letnica 1841 levo zgoraj na prvem foliju. Primerjava obeh navedkov z Japljevim prevodom nato odkrije tole podobo: Slomšek je pisal pridigo leta 1829 in potrebne svetopisemske navedke sproti slovenil iz vulgate; tako je zapisal tudi odlomek iz Ps 14 proti koncu pridige. Ko je dvanajst let pozneje pridigo ponovno vzel v roke, pa je isti odlomek pripisal na začetek kot drugi motto, ob desni rob, vendar tokrat ne v prostem prevodu, ampak zvesto po Japlju. Razlog za to je bil, da je v Slomšku dozorela zavest o pomembnosti slovenskega svetopisemskega »standarda«, kakor bi se izrazili danes, in je zato začel uporabljati Japljev prevod.

Uporaba Japljevega prevoda bi končno ne bila nič zelo izstopajočega, če bi ne upoštevali pri tem pomembnega dejstva: da je Slomšek kmalu zatem sprožil po-

budo za nov prevod Svetega pisma, kar pomeni, da z Japljevim prevodom ni bil več povsem zadovoljen. Sprevidel je, da je za razvoj slovenskega knjižnega jezika zelo pomembno, da se Sveto pismo ustali in zasidra v zavesti sodobnega človeka v podobi knjižnega prevodnega standarda. Dokler pa takšnega novega ustaljenega prevoda Svetega pisma ni bilo, je Slomšek menil, da je še najbolje uporabljati prejšnjo normo – torej Japljev prevod. To pove marsikaj tudi o Slomškovem značaju in njegovem pogledu na razmerje med posameznikom in določeno »normo« sploh. Zagovarjal je spremembe in razvoj – celo sam ga je spodbujal in bil njegov pomemben nosilec, vendar ob upoštevanju in nadgradnji dotedanjih pravil. Slomškova opustitev prakse svobodnega slovenjenja vulgate, na kar kaže analiza njegovih navedkov, podpira hipotezo, da je v njem dozorela ideja o nujnosti enotne rabe svetopisemskega besedila v novem ustaljenem prevodu – v visoki knjižni slovenščini. Dejstvo, da je torej uporabljal Japljev prevod, čeprav ni bil povsem zadovoljen z njim, kaže pomembno potezo Slomškovega značaja. Čeprav ni bil zadovoljen z določenim »standardom« ali pravilom, ga je raje uporabljal ter se ga držal, kakor da bi z lastno prakso širil stihijo in samovoljo. Sam je organiziral celo delo za nov »standard«, toda dokler ga ni imel, se je držal starega.

Droben fragment v drugi pridigi izdaje e-Slomšek je tako – ob elektronski podpori besedilnim primerjavam – izstopil kot nadvse pomenljiv znak, ki vodi proti osrčju Slomškovega duševnega ustroja in v tesno bližino njegovih kulturnih nazorov. Zdi se mi, da je ta fragment primer, kako more povečana evidenca tudi znotraj omejenega gradiva odkriti zanimive nove poti za raziskovanje, analizo in sintezo. Poti, ki nas vodijo – seveda le, če smo jih iskali – prek podrobnega, razdrobljenega gradiva tudi k splošnejšim, sintetičnim vprašanjem osebe, duha in kulture, k vprašanjem, s katerimi se vselej znova odpira obzorje humanistike.

E-Slomšek: The Electronic Edition of *Three Sermons on Language* by A. M. Slomšek. Text-Critical Issues

MATIJA OGRIN, Ljubljana

Anton Martin Slomšek (1800–1862) was a Slovenian bishop, writer, and reformer. The long Slovenian tradition of homiletic rhetoric is considered to have reached its peak in the 19th century with his numerous sermons. Three of these, treating the religious, moral, and cultural dimensions of language, were published in an online e-edition in 2004 (<http://nl.ijs.si/e-zrc/index-en.html#slomsek>). This is the first Slovenian critical e-edition to have been encoded in XML–TEI.

Slomšek's sermons can serve as source material for a number of humanities disciplines, from linguistics to literary studies, the history of rhetoric, theological disciplines, etc. The editors decided on an editorial concept designed to facilitate all such approaches. This primary goal required a text-critical diplomatic transcription and another, so-called "critical" transcription, which followed certain explicit rules to attain some slight modernisation in morphology and orthography. The integration of a digital facsimile of the manuscript and its diplomatic and critical transcriptions, aligned and furnished with an explanatory apparatus, offers a new insight into the "historical life" of these texts.

The essay concludes by reflecting on the possibilities of new research topics and methods opening by means of this and similar e-editions in the fields of literary studies, rhetoric, and historical linguistics.